

двоєко. З одного боку, є всі передумови для розвитку інновацій. З іншого – держава, попри оголошений інноваційний напрямок розвитку, не робить того, що потрібно для його реалізації. Однак попри таку позицію досягти певних результатів можна. Комплексне використання запропонованих інструментів дозволить компаніям ефективно використовувати та впроваджувати вже розроблені інновації та створювати якісно нові.

Для цього держава не повинна заважати формуванню спеціальних одиниць, які б стали безпосередніми учасниками процесу створення об'єктів права інтелектуальної власності (венчурні фонди, інтелектуальні містечка тощо), здійснювали експертну оцінку їх комерційної привабливості, досліджували кон'юнктуру ринку, а також мали змогу надавати інноваційним розробкам дієву підтримку та просування у маси.

Використані джерела інформації:

1. Фридман М., Фридман Р. Свобода вибирати: Наша позиція / Пер. с англ. – М: Новое издательство, 2007. – 356 с.
2. Scotchmer, S. Innovation and Incentives. – Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
3. Collins Cobuild English Language dictionary. – London, 1987. – P. 1703. 17.
4. Oxford University Press. – Oxford, 1989. – P. 1579.
5. Инновации в промышленности // Справочник экономиста. – 2004. – № 2. – С. 94.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №36. с.266 – режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>
7. Innovation Economics: The Economic Doctrine for the 21st Century. About Innovation Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.innovationeconomics.org/>
8. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

УДК 330

*Березніченко Н.О.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту ЗЕД,
Академія муніципального управління, м. Київ*

ЗАРУБІЖНІ ІНВЕСТИЦІЇ В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XIX - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

В статті аналізується процес імперської моделі модернізації економіки України на зламі XIX-XX століть. Підкреслюється її екзогенний, неорганічний, незавершений, а тому і глибоко суперечливий характер.

Акцентується увага на необхідності вивчення досвіду першої спроби індустріальної модернізації на теренах України з метою використання позитивних його елементів в сучасних модернізаційних процесах суверенної України.

В статье анализируется процесс имперской модели модернизации экономики Украины на рубеже XIX-XX веков. Подчеркивается ее экзогенный, неорганический, несовершенный, а потому и глубоко спорный характер.

Акцентируется внимание на необходимости изучения опыта первой попытки индустриальной модернизации на просторах Украины с целью использования его положительных элементов в современных модернизационных процессах суверенной Украины.

In the article the process of modernization of the Ukrainian economy on the break of XIX-XX centuries under the monarchial modernization model is analyzed. It is underlined that it was rather external, unaccomplished and consequently deeply controversial reform.

The necessity of studying of the first attempt of industrial modernization on Ukrainian terrain with the purpose of its positive elements utilization in actual modernization processes in sovereign Ukraine is stressed in the article.

Постановка проблеми. На рубежі століть економіка суверенної України переживала болісний процес системної модернізації, який, за низкою ознак, схожий з процесами незавершеної індустріальної модернізації її економіки наприкінці XIX - початку XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в проблематику модернізаційних процесів сучасності, в дослідження процесів залучення іноземного капіталу, зробили вітчизняні та зарубіжні економісти, соціологи та політологи, такі як О. Тоффлер, Р. Арон, Д. Белл, В. Красільщиков, А. Куліков, В. Ломакін, О.Пасхавер, О. Рогач, А. Філіпенко, О.Білорус та інші. Але слід визнати, що практично не існує праць, де здійснювався б системний, порівняльний аналіз історичного досвіду вітчизняних модернізацій індустріального типу в контексті світових модернізацій, співставлення цього історичного досвіду з нинішніми завданнями і механізмами перехідної економіки, зокрема, досвіду залучення іноземних інвестицій як важливої складової модернізаційного процесу.

Мета статті. Вивчення досвіду першої спроби індустріальної модернізації на теренах України з метою використання позитивних його елементів в сучасних модернізаційних процесах суверенної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не зачіпаючи інших аспектів модернізаційного процесу вказаного періоду, зупинимося на ролі і фінансових механізмах залучення іноземних інвестицій у вирішення завдань імперської моделі модернізації економіки на теренах України.

Складність аналізу полягає в тому, що територіально Україна входила до складу двох імперій, які належали до країн другого ешелону модернізаційного процесу в Європі і тому здійснювала наздоганяючий тип модернізації своїх економік - імперську модель модернізації. Така модель модернізації економіки має загальні, чітко виражені характерні ознаки, які за своїм сутнісним змістом дозволяють розглядати модернізаційні процеси в обох частинах поділеної територіально і політично України як якісно

однорідний процес. Ця однорідність прослідковується в передумовах і суб'єктах модернізаційних процесів, їхній меті, завданнях і способах їх вирішення, позитивних і негативних сторонах, протиріччях і соціально-економічних наслідках. Однак межі статті не дозволяють всебічно розгорнути і обґрунтувати цю тезу. Тому зазначимо лише, що для країн другого ешелону модернізації було характерне швидке, форсоване проходження того шляху соціально-економічного і технічного розвитку, який країни першого ешелону долали за довгі десятиліття і навіть цілі століття. Ця стислість в часі протікання модернізаційних процесів була можлива завдяки чужому досвіду, запозиченню багатьох форм виробництва і соціальної організації, а також залученню інвестиційних ресурсів розвинених країн першого ешелону.

Саме з цієї обставини витікає неорганічний, екзогенний, наздоганяючий, поверховий, чисто зовнішній, без відповідних адекватних змін у культурі і соціальних інститутах характер модернізаційних процесів з низькою, в кінцевому підсумку, результативністю.

В кінці 80-х - на початку 90-х років XIX століття відбулося помітне зростання економіки Російської імперії, яке перейшло у швидке піднесення виробництва. Це було обумовлено як внутрішніми специфічними чинниками, так і тим, що з 1895-96 років розпочалася підвищувальна фаза наступного (третього) великого циклу кон'юнктури [1].

Швидке піднесення виробництва, перш за все, спостерігалось у промисловості, темпи зростання якої були удвічі вищими, ніж легкої і харчової. В цьому факті проявилася виважена і далекоглядна політика особисто графа С.Ю. Вітте, який очолював Міністерство фінансів Імперії. Економічна політика була спрямована на підтримку вітчизняного виробника в стратегічних, з точки зору завдань імперської моделі модернізації, галузях виробництва (гірничої, металургійної, машинобудування, хімічної тощо). Вітте С.Ю. так сформулював завдання економічної політики в цій сфері: «Ціль захисної політики - не допустити притоку благ споживчих, які вже виробляються країнами з розвинутою промисловістю, а залучити виробничі капітали наданням їм переважних вигод» [2].

Розвиток пріоритетних галузей вимагав значних капіталовкладень, яких у Росії не було. Піднесення вказаних галузей пояснюється чітко виваженою і ефективною системою залучення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

З 1877 року Росія сповідувала політику митного протекціонізму. Високі митні збори сплачувалися золотом, на яке лаж становив 48%. На початку 90-х років увізні мито на імпортні товари становило 33%, а на окремі товари - 100% вартості. Через високі митні збори такі товари, як вугілля, текстиль, сільгоспмашини в Росії коштували у 2,3 рази дорожче, ніж у Європі, тютюн - в 6,9 разів [3].

Висока вартість імпортованих товарів переорієнтувала західних підприємців на ввіз капіталу, а не товарів. Така переорієнтація мала також об'єктивне підґрунтя - в Європі інтенсивно йшов процес монополізації банківської і промислової сфер, що сприяло концентрації капіталу, його переплетінню і зрощенню, що призвело до нової якості – утворення фінансового капіталу, для якого характерною ознакою є не вивіз товарів, а вивіз капіталу.

Потреби імперської модернізації економіки Росії, потенційно невичерпний ринок збуту були тими факторами, які приваблювали іноземних інвесторів. Між тим, іноземний інвестор потребував певних гарантій прибутковості своїх інвестицій і свободи використання отриманого прибутку на власний розсуд і до того ж у твердій валюті. Все це було забезпечене економічною реформою у 1897 році. Завданням цієї реформи було зменшення державного боргу Росії, який у 1861 році у 8 разів перевищував бюджет країни.

Поставлене завдання було вирішене, і в 1897 році державна скарбниця мала у своєму розпорядженні 1095 млн. рублів золотом, проти 1067 млн. кредитних білетів в обігу [4].

Потреба в значних фінансових ресурсах стимулювала розвиток зовнішньої торгівлі і, насамперед, експорт зерна. Роль України в цій товарній позиції була провідною. Якщо в 1861 - 1865 роках Україна давала 45 млн. пудів зерна, що становило 60,6% від обсягу експорту його Російською імперією, то в 1891-1896 роках - 288,3 млн. пудів, або 76,5% [4]. Вивіз українського зерна за кордон був забезпечений кредитною підтримкою Санкт-Петербурзького міжнародного, Північного та Російського банків для зовнішньої торгівлі, які контролювались іноземним капіталом. На їхню частину припадало 99,1% експорту зерна через Одеський порт і 100% - через Херсон та Миколаїв. Ці порти мали значні митні пільги.

Інтенсивний експорт хліба, контрольований іноземним капіталом, сприяв активізації процесу залучення капіталу і кредитів із-за кордону, який, як вже зазначалося, будучи відносно перенакопиченим в розвинених країнах Європи, шукав прибуткового застосування. Вже в 1900 році 45% всіх капіталовкладень в російську промисловість була іноземного походження. З 1900 до 1915 року обсяг всіх іноземних інвестицій в імперію виріс з 886,7 до 2092,1 млн. рублів, тобто у 2,35 рази [5].

На теренах України за участю іноземного капіталу розвивалися гірничо-металургійна, хімічна, машинобудівна та залізнична галузі. Форсована імперська модернізація вимагала заліза і палива, попит перевищував пропозицію. З 1890 до 1900 року іноземні інвестиції у гірничу промисловість збільшились вчетверо, в металургію - у восьмеро.

Іноземні інвестори контролювали основні галузі важкої промисловості України: 90% доменного виробництва, 90% коксохімічних

підприємств, 80% копалень [3].

Важливо підкреслити організаційний, управлінський аспект цього процесу. У розвитку капіталомісткої важкої промисловості вирішальну роль відігравали акціонерні товариства під патронатом англійського, бельгійського, французького і американського капіталів. Акціонерна форма організації несла нову економічну культуру управління, передові, на той час, методи організації праці і виробництва. Про це свідчить той факт, що тільки в 1897-1900 роках на Півдні України вступили в дію 17 металургійних заводів. За 1886-1900 роки виробництво чавуну на Півдні виросло в 30 разів. Заводи України давали 52% всієї металургійної продукції імперії. Середня продуктивність праці на цих заводах в 1900 р. була у 6 разів вищою, ніж на металургійних заводах Уралу [5].

Розвиваючись в основному за рахунок іноземного капіталу, цей індустріальний район символізує собою зовнішню економічну залежність, у вир якої Росія втягувалася свідомо в ім'я, як це не парадоксально виглядає, зміцнення своєї державності міжнародного авторитету, незалежності. Це може слугувати прикладом діалектичності, виваженості і збалансованості економічної політики в ім'я стратегічних інтересів держави.

Розвиток гірничорудної та металургійної промисловості давав поштовх для розвитку хімічної промисловості, як стратегічно важливої у ВПК. І ця галузь була під контролем іноземного капіталу. Частка іноземного капіталу (бельгійського, французького, німецького) в хімічній промисловості становила 90% [3]. Бельгійські фірми «Е. Копле», «Олів'є Піст» та німецькі «Генріх Копперс і Ко», «Коллен» отримали державні контракти на будівництво печей коксування та право уловлення й утилізації побічних продуктів коксування протягом 10 років.

Дефіцит хімічної продукції дозволяв отримувати надприбутки, відкривав можливість західним інвесторам здійснювати демпінгову політику на внутрішньому ринку імперії, витісняючи вітчизняного виробника. На перший погляд, імперія несе значні збитки. Мало того, 90% продуктів коксування вивозилося до Німеччини, там перероблялося і вже з доданою вартістю поверталось до Росії. Далі митна політика здійснювалася таким чином, що вигідніше було завозити хімічну продукцію із-за кордону. Так, морський фрахт із Лондона чи Амстердаму становив 13 коп. із пуда, мито - 9 коп., тоді як доставка залізницею з Донбасу до Санкт-Петербурга - 83 коп. [3]. Таким чином, маючи потужності для задоволення попиту на хімічну продукцію, імперія задовольняла цей попит за рахунок імпорту.

З усіх цих фактів деякі дослідники роблять висновок про недалекоглядність, залежність, не вигідність такої економічної політики уряду імперії. На нашу думку, це ще один приклад ефективною політики за обставин, коли «ціль виправдовує засоби». Така політика вирішувала

принаймні два завдання імперської модернізації: перше - створювала на найновішій основі стратегічно важливу галузь національної економіки; друге - не власним коштом, а за рахунок залучення іноземного капіталу. В перспективі, вигоди явно перевищували втрати. За фактами слід бачити їхню глибинну сутність.

Високі темпи зростання індустрії, з одного боку, були забезпечені діяльністю банківської системи, з іншого - сприяли її якісному розвитку і все більшому впливу на модернізаційні процеси в економіку в цілому. В роки промислового піднесення (1890-1900) банківський капітал збільшився на 60%. Йшов інтенсивний процес монополізації кредитного ринку, зрощення банківського і промислового капіталів. В об'єднаннях «Продвугілля» і «Продамет», у металургійній та цементній промисловості до 40% залученого капіталу припадало на банки [6].

За сприяння банків швидко розвивалася інфраструктура економіки, вдосконалювалася технічна база промислових підприємств. Короткострокові кредити населенню та дрібним торговцям надавалися товариствами взаємного кредиту, міськими громадськими банками, установами дрібного кредиту, кредитними та позичково-ощадними товариствами, земськими касами. Але основну масу кредитних ресурсів утримували чисельні комерційні та державні банки. І в цій сфері 75% капіталу контролювали іноземці (переважно французи та німці) [7]. В 1916 році 44% всього банківського капіталу належало іноземцям [8]. Показовою є широка диверсифікація банківських операцій.

Основними операціями банків були облік векселів, позики під заставу цінних паперів і товарів, інвестування виробництва. Стрімко розвивався фондовий ринок. З 1893 р. урядом С.Ю. Вітте було дозволено біржам здійснювати угоди на строкові цінні папери.

Таким чином, в ім'я вирішення завдання імперської модернізації (створення могутньої у військовому відношенні держави і можливості реалізації політики експансії) Росія свідомо йшла на посилення своєї економічної залежності від іноземного капіталу.

Виникає питання: чи була альтернатива такому шляху розвитку? Чи могла імперія на рубежі століть стати на шлях дійсно комплексної всеохоплюючої модернізації всіх сфер суспільного життя? Чи могла вона розраховувати на внутрішні джерела офіційного фінансування без масштабного залучення іноземного капіталу?

Потенційно могла, але ресурс часу в неї був вкрай обмеженим. Знаменита фраза графа С.Ю. Вітте: “велика країна не може чекати” [2] дає відповідь на поставлені запитання. Броненосці, потяги, гармати, рейки потрібні були імперії негайно. Так що альтернатива імперській моделі модернізації на рубежі століть була малоімовірною.

Висновки. Парадоксально, але, порівнюючи досвід імперської моделі модернізації столітньої давності з нинішньою модернізацією

економіки суверенної України, можна дійти висновку, що з ряду завдань, напрямків і способів здійснення вони схожі:

- з точки зору політичної - утвердження незалежної суверенної держави, забезпечення її економічної безпеки;
- з точки зору економічної - структурна перебудова економіки відповідно до світових тенденцій розвитку цивілізації на конкретному відрізку часу з вкрай необхідною потребою залучення зовнішніх джерел інвестування в пріоритетні галузі економіки;
- з точки зору соціальної - висока ціна модернізаційних процесів за рахунок руйнації основних цінностей нації, крайнього зубожіння і зростання соціальної напруги в суспільстві.

Але з точки зору виваженості і політичної волі здійснення модернізаційних процесів Україна сьогоднішня програє у всіх відношеннях, різко контрастує своєю безпорадністю, а відтак, і результативністю здійснюваних заходів.

В Україні, яка об'єктивно визріла для кардинальних перетворень, до сих пір не знайдено адекватних історично прогресивних форм перетворень. Політика стала домінуючим фактором перетворень, а їхнім змістом - перерозподіл власності і економічної влади. Політика виступає фактором концентрованого пригнічення економіки, що загрожує національній безпеці держави.

Сьогодні вже очевидним є те, що намагання прилучитися до вершин цивілізації, досягнутих в Західній Європі методом штучного й насильницького руйнування старих форм і копіювання сучасних зарубіжних схем призвели до деградації продуктивних сил держави. Настільки ж очевидною є неможливість повернення до попередніх форм. В просуванні вперед слід виходити з того, що з точки зору науково-технічної думки, технічним зразкам і господарським комплексом Україна не є відсталою країною. Обмеженими є масштаби і умови їхнього використання.

Науково-технічний потенціал України, підсилений політичною волею, може послугувати тією точкою відліку, яка витягне інші галузі економіки, які, в свою чергу, будуть втягнуті в потоки науково-технічного прогресу. Цей напрям може бути конкретизований етапами, стадіями і галузевою нерівномірністю процесу розвитку. Але це вже окремий предмет дослідження.

Використані джерела інформації:

1. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1989.
2. Витте С.Ю. Конспект лекций о Народном и Государственном хозяйстве, читанных его Императорскому Высочеству Великому Князю Михаилу Александровичу в 1900-1902 гг. / С.Ю. Витте. – СПб: 1912.
3. Рубанка В.О. Джерела фінансування промислового піднесення в Україні наприкінці ХІХ століття / В.О. Рубанка // Фінанси України. – 2000. - №5.
4. Лановик Б.Д. та ін. Історія господарства: Україна і світ: Підручник / Б.Д. Лановик,

- 3.М. Матисякевич, Р.М. Матейко; за ред. Б.Д. Лановика. - К.: Вища школа, 1995.
5. Мендельсон Л.А. Теория и история экономических кризисов и циклов / Л.А. Мендельсон. – М., 1959.
6. Фин – Епотаевский Капитализм в России (1890 – 1917 гг) – М., 1925.
7. Хромов П.А. Экономическое развитие России в XIX–XX вв. / П.А. Хромов.–М., 1950.
8. Wilward A.S., Saul S.B. The Development of the Economies of Continental Europe, 1850 – 1914. Cambridge (Mass.), 1977.

УДК 332.12.656.2

Белова А. І.,
к.е.н., доцент,
Академія муніципального управління, м. Київ

Орловська О. В.,
к.е.н., доцент кафедри Львівської філії
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту ім. акад. В.Лазаряна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена сучасним умовам розвитку як міжнародної, так і національної економіки, яку можна охарактеризувати як процес розвитку регіонів під впливом глобальних перетворень.

В умовах глобальних перетворень розвиток регіонів зазнає значних змін, які ведуть до підвищення інвестиційної привабливості, що у подальшому забезпечить конкурентоспроможність продукції, яка виробляється господарським сектором. Вплив глобальних процесів забезпечить впровадження науково-технічного прогресу та модернізацію виробничого комплексу на регіональному рівні, що забезпечить подальший розвиток регіону.

Статья посвящена современным условиям развития как международной, так и национальной экономики, которую можно охарактеризовать как процесс развития регионов под влиянием глобальных преобразований.

В условиях глобальных преобразований развитие регионов претерпевает значительные изменения, которые ведут к повышению инвестиционной привлекательности, что в дальнейшем обеспечит конкурентоспособность продукции, производимой хозяйственным сектором. Влияние глобальных процессов обеспечит внедрение научно-технического прогресса и модернизацию производственного комплекса на региональном уровне, что обеспечит дальнейшее развитие региона.

This article is devoted to modern conditions of both the international and the national economy, which can be characterized as a process of regional development under the influence of global changes.

With the development of global changes in regions undergoing significant changes that lead to increased investment attractiveness, which further ensure competitiveness of products produced by the commercial sector. Impact of global processes will ensure the implementation of scientific and technological progress and modernization of production facilities at the regional level that will ensure the further development of the region.